

Pogotowie Konserwatorskie – wsparcie obywatelskiej ochrony dziedzictwa kulturowego

Idea Pogotowia Konserwatorskiego zrodziła się w środowisku Klubu Nowodworskiego, który od kilkunastu lat aktywnie wspiera ochronę dziedzictwa kulturowego Żuław, prowadząc od 1994 roku Muzeum Żuławskie, gdzie gromadzi i udostępnia obiekty kultury materialnej dawnych mieszkańców Żuław. Uratował szczątki ostatniego w Polsce wiatraka odwadniającego. Zajmuje się konserwacją zabytkowych nagrobków, które uratował ze zdewastowanych cmentarzy mennonickich. Kilka zabytkowych cmentarzy udało się uratować dzięki współpracy z mennonitami z Niderlandów, Niemiec i Kanady. Przywrócił regionowi (w postaci nowego wydawnictwa) legendy ukryte do niedawna w starych zapiskach i kronikach. Dużym zainteresowaniem cieszą się organizowane przez nas konferencje popularno naukowe i wykłady terenowe (ostatnio: *Kraina Wiatraków Powraca*, *Gotyki na Żuławach*). Mimo poczucia, że robi się wiele, ciągle jest to wyścig z czasem.

Naturalnym elementem działań ochrony dziedzictwa kulturowego jest prowadzenie edukacji i udzielania konsultacji. W 2009 roku tej idei, wsparcia udzieliła Lokalna Grupa Działania, organizując w ramach projektu *Tradycyjny Dom Żuławski* - niedoceniane piękno, grupy wsparcia, które wykonały plenery dokumentacyjne, szkolenia i konkursy artystyczne. Również ważne wsparcie Pogotowie Konserwatorskie otrzymało ze strony gminy Cedry Wielkie, współpracując i uruchamiając standard pracy działań konsultacyjnych w ramach projektu *Zabytkom na ratunek*. Dzięki wielkim potrzebom i prostocie działania Pogotowie Konserwatorskie ma duże szanse realnego wsparcia istniejącej społecznej opieki zabytków oraz państwowych służb ochrony zabytków.

Podczas realizacji projektów zaproponowaliśmy, aby wspólnym symbolem działań ochrony dziedzictwa kulturowego był dzwon. Sylwetka dzwonu zamieszczona w logo pogotowia konserwatorskiego została przekopiiowana z dzwonu z Cedr Wielkich, który w ramach projektu *Zabytkom na ratunek*, powraca z Niemiec na swoje dawne miejsce w kościele parafialnym. Dzwon to też alarm w sytuacji zagrożenia, a tu blisko do skojarzeń z alarmującym stanem naszych zabytków. Dla odróżnienia realizowanych inicjatyw i ich organizatorów na górze logo umieszcza się nazwę projektu a na dole realizatora.

Forma działania Pogotowie Konserwatorskiego sprowadza się do aktywności nieformalnych grup, najczęściej działających przy stowarzyszeniach zajmujących się ochroną dziedzictwa kulturowego. Pogotowie Konserwatorskie zostaje uruchomione w momencie otrzymania informacji o potrzebie rozwiązania problemów czy podjęcia działań ratunkowych, zgłaszanych przez właścicieli obiektów zabytkowych, muzeów czy instytucji. Zależnie od zgłaszanych spraw do rozwiązania problemu organizowany jest odpowiedni zespół ekspertów – praktyków głównie architektów, regionalistów, konserwatorów dzieł sztuki, ekspertów pozyskiwania funduszy. Interdyscyplinarne podejście do problemów ochrony dziedzictwa kulturowego zapewnia właściwe rozpoznanie problemów i udzielenie rzeczowej konsultacji. Liderzy Pogotowia Konserwatorskiego to osoby z doświadczeniem, zazwyczaj realizujące na co dzień podobne działania. W 2009 roku Pogotowie Konserwatorskie udzieliło ponad 50 konsultacji w terenie, a w tym wiele działań ratunkowych, które ocaliły obiekty zabytkowe. Podczas przeprowadzania oględzin miejsc, obiektów wykonywana jest dokumentacja fotograficzna, która wraz z opisem konsultacji stanowi materiał archiwalny udostępniany do dalszych badań. Doświadczenia i najczęściej występujące podczas konsultacji problemy ze sposobami ich rozwiązywania opisywane są na stronach internetowych projektu *Tradycyjny dom żuławski* i *Zabytkom na ratunek* www.pogotowiekonserwatorskie.pl, www.cedry-wielkie.pl .

Podczas dotychczasowych działań Pogotowia Konserwatorskiego można określić najczęściej spotykane problemy:

Właściciele posiadający od dawna obiekty zabytkowe:

- zły stan obiektu, gdzie grożą sankcje prawne za zaniedbania,
 - nieznajomość możliwości i zasad pozyskiwania funduszy na obiekty zabytkowe.
- Szczególnie te nie będące w rejestrze zabytków,

- sprzedaż lub kupno obiektu zabytkowego – częstym marzeniem właściciela jest pozbycie się obiektu zabytkowego, trudno dostępna jest informacja jak nie popełnić błędów przy zakupie domu zabytkowego,

- przeprowadzenie remontów, które nie naruszają zabytkowego charakteru obiektu (np. jak ocieplić nie niszcząc elewacji),
- brak pomysłów na nową funkcję obiektu – sposobem na uratowanie zabytku często jest odpowiednia funkcja obiektu zapewniająca stałe zainteresowanie stanem zachowania (pensjonat, galeria, karczma, siedziba organizacji, mieszkanie),
- rozbiórka czy demontaż – ostateczną walką o zachowanie obiektu jest przeniesienie zabytku np. do skansenu, odbudowa w innym miejscu. W przypadku rozbiórki ważne jest uratowanie cennych elementów – detali, wyposażenia.

Nowi właściciele obiektów zabytkowych:

- euforia, emocje, entuzjazm i czas letni na Żuławach sprzyjają podejmowaniu niewłaściwych decyzji,
- brak uświadomienia wartości zabytku i jego poszczególnych elementów,
- niewłaściwe zabezpieczenie nowo zakupionego obiektu przed czynnikami atmosferycznymi, pożarami i kradzieżami,
- niewłaściwa kolejność prac renowacyjnych mająca wpływ na stan zachowania obiektu i ekonomikę inwestycji,
- niezrozumienie zawiłości procedur prawnych oraz korzyści wpisu do rejestru zabytków.

Trwające remonty i rekonstrukcje, przeniesienia obiektów:

- niewłaściwe zastosowanie rozwiązań pod kątem skuteczności, trwałości i oszczędności,
- brak pomocy w sporządzaniu dokumentacji,
- brak wiedzy na temat przygotowania obiektów do przeniesienia.

Nowe inicjatywy, pomysły:

- brak wiedzy historycznej przy ocenie koncepcji zagospodarowania terenów,
- niedostateczny przepływ informacji w przekazaniu dobrych praktyk, udostępnianiu kontaktów.

Współpraca zagraniczna:

- skomplikowane procedury i negocjacje w sprawie powrotu do kraju obiektów zabytkowych (np. dzwon Cedrów Wielkich z Lubeki),
- problemy logistyczne podczas przejmowania archiwów rodzinnych byłych mieszkańców Żuław (gromadzenie, transport).

Korzyści jakie przynosi działalność Pogotowia Konserwatorskiego:

- uratowanie konkretnych obiektów, dokumentów, relacji, dokumentacja fotograficzna, inwentaryzacja – najbardziej wymiernym efektem pracy Pogotowia Konserwatorskiego są konkretne obiekty, które zostały uratowane uzupełniając kolekcję muzeów, znajdując nowego właściciela,

- finansowe – przez zastosowanie odpowiednich działań możliwe są wymierne oszczędności. Doradztwo przy pozyskiwaniu funduszy. Wymierna wartość uratowanych obiektów czy eksponatów,
- oszczędność czasu – wyjaśnianie procedur, stosowanie odpowiednich zabiegów konserwatorskich, przybliżenie dobrych praktyk z udostępnieniem kontaktów umożliwia skrócenie czasu na uzyskanie dokumentacji, pozwoleń oraz realizacji inwestycji.
- określenie wartości obiektu - uświadomienie wartości obiektów i jego wyposażenia to jedno z ważniejszych działań mających wpływ na wzbudzenie motywacji do podjęcia działań ochronnych,
- odkrycia historyczne, – członkowie Pogotowia Konserwatorskiego często mają możliwość zapoznania się z miejscami niedostępnymi, które nie były badane pod kątem etnograficznym czy architektonicznym jak to miało miejsce w piwnicy domu w Drewnicy, gdzie właściciel odkrył nietypowe fundamenty mogące być pozostałością po dawnych umocnieniach twierdzy Gdańska Głowa,
- inspiracja, nowe inicjatywy – członkowie Pogotowia Konserwatorskiego to głównie regionaliści, którzy swym zaangażowaniem zapalają innych do zajmowania dziedzictwem regionu. Dzięki takiej aktywności powstają nowe inicjatywy jak uporządkowanie kolejnych cmentarzy, upamiętnianie miejsc historycznych. W ramach działań doradczych eksperci biorą udział przy opracowaniach koncepcji zagospodarowania terenów gminnych pod kątem kulturowo historycznym,
- nowe kontakty, sojusznicy, zaufanie - działalność Pogotowia Konserwatorskiego jest dobrze odbierana o czym świadczą spontaniczne listy z podziękowaniami, zaproszenia na otwarcia restaurowanych obiektów. Dzięki zaufaniu i wzajemnym kontaktom tworzy się krąg osób i instytucji lepiej się rozumiejących, wymieniających się informacjami i pomocą,
- monitoring problemów - aktywność Pogotowia Konserwatorskiego układa się najczęściej pomiędzy strukturami urzędowymi a społeczną sferą działań opieki nad zabytkami gdzie należy rozwijać wzajemne zrozumienie i zaufanie. Przy aktualnym prawie dotyczącym ochrony zabytków jest to niezmiernie trudne. Jedną z ważnych potrzeb jaka tu występuje to działania informujące o problemach i sposobach ich rozwiązywania.

Działania ratunkowe 2009:

- przekazanie drzwi przez nowego właściciela karczmy w Marynowach,
- przekazanie archiwum (rachunki, korespondencja) dawnej karczmy w Marynowach,
- przekazanie przez Urząd Ochrony Zabytków w Olsztynie oddział w Elblągu nagrobek z Podrenowa,
- przekazanie przez osobę prywatną nagrobka znalezioneego podczas prac polowych (nagrobek rodziny Driedger z Marynowa),
- przekazanie zagrożonego zalaniem wodą drewnianego śrutownika,
- wykonanie pomiarów, przed rozbiórką, ostatniego, z murem pruskim, magazynka Strażnika Wodnego,
- przejście do Muzeum Żuławskiego archiwum rodzinnego byłego mieszkańca Nowego Dworu Gdańskiego Hermanna Spode (ponad 400 książek).

- przejęcie od RZGW łodzi Strażnika Wodnego do wykorzystania jako jednostki, eksponatu edukacyjnego Muzeum Żuławskiego.